

GUIDO SARI

EL PROCÉS INQUISITORIAL (1540)
CONTRA TROISCO CASULA, ALGUATZIR I COMISSARI
DEL REGNE DE SARDENYA

El 12 de febrer de 1540 en el Palau de la Seu d'Ales comença el primer procés inquisitorial contra Troisco Casula, alguatzir i comissari general del regne de Sardenya, "valde vehementer suspectus" (AINM, 16-28, *Inquisición*, núm. 9, f. 1v) d'heretgia, apostasia, sortilegi, sacrilegi, comerç amb els diables (Ib. f. 1). Els testimonis convocats pel promotor fiscal Joan Sanna confirmen totes les acusacions amb deposicions detallades. Entre ells, a més dels amics, compares i coneguts, trobem el fill Joan, també ell empresonat, i les dues amants del Casula. Tots concorden a reconèixer que Troisco tenia fama pública de metziner i fetiller, i siensem que la fama popular era considerada un indicatiu suficient per instruir un procés inquisitiu, entenem perquè a gairebé tots els divuit testimonis interrogats va ser feta la pregunta de si estaven al corrent de l'anomenada de metziner que tenia Troisco. El fi era el d'obtenir una confirmació amplia i decisiva de les acusacions públiques, encara que, de veritat, bastessin les testimoniances concordants de dos sols testimonis, a més de la confessió de l'imputat, per arribar a la condemna¹.

Com hem vist, moltes són les acusacions contra Troisco a les quals s'afegia també la d'escassa moralitat. El primer testimoni que va depòsar sobre aquest argument, Salvada Murro (Ib. f. 4v), comare de l'imputat, de qui tenia com a dida la filla més petita, ens dóna una vivaç descripció de la vida sentimental de Troisco Casula. En preguntar-li si estava al corrent de la relació entre Troisco i una dona de nom Luxia que vivia amb l'imputat, malgrat era casat amb una altra, si n'havia "agut criatures", si la tenia "per mossa, o dona de loguer de casa", va respondre que Troisco la tenia públicament com a amant i n'havia tingut dos fills, tots dos mascles i ara n'esperava un tercer, i dormien tots en un llit; és a dir Troisco i Luxia "costat per costat" i la muller "a una part de dit llit ab los fillets". I explicava que van dormir així tots plegats fins a l'hivern passat quan van separar-se: Troisco dormia amb Luxia i la muller "en un altre llit en una altra casa". També havia sentit dir de Luxia que la seva germana Antonina estava embarassada de Troisco, en casa del qual després la declarant havia vist portar una criatura que, sempre segons Luxia, era la filla que Antonina havia parit en la vila de Tuili. Re-

cordava d'haver sentit moltes vegades Johani Zaquedu, pare de Luxia i d'Antonina, queixar-se que en Troisco havia fet mal a la Luxia, però pitjor a Antonina (Ib. f. 5v). La deposició de Salvada Murro és confirmada per altres declarants, un dels quals, Larentu Serra havia sentit que Troisco intentava fer casar la germana de Luxia amb Perdo Cau de la vila de Figus, però aquest sabia que la jove estava embarassada de Troisco, si bé el mateix Troisco afirmava que ho era del propi fill Joan i no d'ell i posés cura de deixar sols unes quantes vegades a casa seva Perdo Cau i Antonina. Però Perdo no es volia comprometre amb la jove, no la volia prendre per muller perquè sabia que "era prenyada" (Ib. f. 5v). Un altre, Salvestru Murro, declarà d'haver "hoyt dir de la germana de dita Luxia anomenada Antonia Zaquedu que Troisco l'havia enprenyada" i "del qual havia parida una filla".

En aquell temps Antonina vivia en la vila de Sini en casa de Pauli Maxia a qui Troisco l'havia encomanada, i va dir al declarant de referir a aquell "gos" de Troisco que tal com l'havia feta perdre, així li donés recapte perquè moria de fam, sinó aniria a clamar-se al bisbe en Ales (Ib. f. 6). Malgrat fos en un temps en què, com escrivia Sigismond Arquer, era molt difús entre els sacerdots el concubinat tant que "maiorum [...] dant operam procreandis filiis quam legendis libris"², tanmateix la infidelitat al vincle matrimonial era considerada crim moral que l'Església havia de combatre perquè transgredia els seus preceptes. I és simptomàtic del poder sempre més ampli aconseguit pel Sant Ofici el fet que tals crims en lloc d'ésser jutjats pel fòrum eclesiàstic haguessin esdevinguts de pertinença de la Inquisició, si bé encara no codificats formalment entre les seves competències³. De tota manera, l'acusació més greu per la qual hi va ésser una gran concordança de deposicions era la de la possessió de diables familiars. Molts afirmaren no sols de saber o d'haver sentit dir que Troisco tenia a casa seva diables, sinó alguns, entre els quals el fill Joan, testimoniaren d'haver-los vist i altres van asserir d'haver-los sentits, com la concubina Luxia. Segurament, a més del temor de la Inquisició i de la seva capacitat de persuasió, havien d'haver-hi altres motius que alimentaven les acusacions contra Troisco si es pensa, per fer un exemple, que un tal Giliano Caria, que va depositar d'haver consignat, per ordre de Troisco (Ib.f. 13v), una ampolleta del contingut sospitós a Antoni Figus, en aquell moment ell també en càrrec, havia tingut el germà empresonat per orde del mateix Figus quan era oficial reial de la contrada de Marmilla.

L'ampolleta, que al declarant Giliano Caria, quan la va tenir en mà "embollicada y cosida ab una tovallola", va semblar que "de dins hi havia aygua y una cosa que se manejava com una anguileta o peix xich" (Ib. f. 13v), per a la majoria dels testimonis contenia un diable.

També Salvada Murro dóna un testimoniatge, indirecte però vàlid als fins del procés, que Troisco tenia comerç amb els dimonis. Aquest, de fet, sabent que ella posseïa una lloca li demanà un dia de “posar” sota la gallina “uns quants ous”. La dona va declarar d’haver-li dit excusant-se: “compare meu la gallina aporta molts ous y posant li’n més no els porà obrir”. Per això s’avingueren de posar-ne només un. Després de pocs dies l’ou es va obrir, abans que els altres, i aviat “lo pullet que era nat de dit ou cantà com un pullastre” i “may tenia repos sinó que sempre feya piu piu y nu[n]qua volia estar sota la gallina com acostumen fer los pullets” (Ib. f. 4v). I quan contà el fet a Sicia, muller de Troisco, aquesta li va dir: “Cunyada mia, bona cosa vos ha nat en casa, no veheu que és lo diable?” i li va explicar que al moment del jurament de comparatge amb Joani Zaquedu el seu marit Troisco havia fet jurament “sobre la anima de aquell ou que tenia en lo pits” (Ib. f. 5). I, a més, alguns dies després Luxia li havia confirmat que Troisco tenia diables familiars dins una ampolleta que deslliurava “lo dijous a vespre”, si no feien “tan de remor en casa q[ue] no si podia viure” (Ib. f. 5).

Igualment Joan, el fill de Troisco, està involucrat en el tràfic de dimonis. Perquè també ell sabia de l’ampolleta i d’allò que hi havia dins. El cosí Antiogo Pizus (Ib. f. 2) va declarar que una nit, feia quatre o cinc anys, mentre ell i Joan dormien en la vinya del seu germà Balloy, “en temps de rayms”, van ser despertats per crits tan grans que per la por van escapar. Quan arribaren a la vila de Baradili, Joan li va dir d’haver oblidat una ampolleta “en la vinya [...] penjada en lo arbre del perseguer hon eren dormits”. Al retorn de Càller, entre els salts de Monestir i de Sesto, van trobar Gontini Deloy que per encàrrec de Troisco comunicà a Joan que “lo que havia perdut [...] en lo camí [...] ja era tornat en casa” (Ib. f. 2v). Un cop arribats a Gonosnò, Joan va recobrar l’ampolleta en casa de Balloy Pizus. Aquest, com va declarar, “passant per un preseguer que hi ha en la vinya” havia trobat “una ampolleta penjada la qual era destapada y de dintre estava com si hagues verdet” i havia dubtat “que no fos estat de algun passager que venia de Càller o anàs en Càller”, sospitant, a més, “que fos de algun qui tengués mal francés” la va prendre i la va portar a casa. I allà la va veure Joan i se l’emportà dient que era seva (Ib. f. 2v).

L’any següent, mentre treballava en companyia de Joan, el declarant li demanà que hi havia dins l’ampolleta i Joan respongué que “hi havia un diable lo qual sen era fugit aquella nit” i si ell no hagués pres l’ampolleta el diable “hi fóra tornat dins [...] perquè aquella era la sua casa” (Ib. f. 3). Antiogo va testimoniar també que Joan li havia dit “que lo diable li venia en figura de home estant en sa casa [...] lo qual diable anava y venia” i que estava “continuament en un arbre de

ullastre" que es trobava en una vinya del pare situada "en lo camí que ve de Gononò a Figu". A més, a la seva observació "que qui fa això dona l'ànima al diable" Joan respongué "que no li donava l'ànima", sinó que es limitava a donar-li alguna bèstia quan li feia uns favors (Ib. f. 3). De tota manera, cap altre testimoni confirma aquesta acusació contra Joan.

Dominigus Figus, un altre deposant, una nit, mentre era a casa de Troisco ajagut sobre "lo pedrís del fogó", va veure aparèixer dos vells "de molt poca estatura" i vestits de verd que es van asseure al costat de Troisco i va sentir que aquest els demanava del virrei don Anton de Cardona, de micer Arquer i de Sirvent. Va tenir por, però Troisco el va tranquil·litzar dient que els tenia en el seu poder. Solament "aprés que estigueren moltrahonant ab dit Troisculos dits vells sen anaren" (Ib. f. 3v).

Antoni Cadello, escrivà de Troisco, contà (Ib. f. 11v) que havia vist l'ampolleta que Luxia Zaquedu li va ensenyar un dia. Ella, però, de part seva mai no va veure els diables, encara que en sentís l'esvalot que feien per tota la casa moltes nits fins a mitjanit (Ib. f. 13). Va veure l'ampolleta també Barçolo Bacallar de la vila de Turri, compare de Troisco, com va referir en l'interrogatori del 23 de març de 1540 (Ib. f. 14). Troisco li havia també confiat de portar una hòstia sagrada, però no la va veure, així com no va veure les altres coses que Troisco portava. El 5 d'abril el mateix Barçolo (Ib. f. 14) sentí la necessitat de presentar-se espontaniament al tribunal per denunciar contra Troisco algunes coses que sobtadament havia recordat. Va depositar que Troisco posseïa un crani i una corretja de pell de nadó, no sabia, però, si havia matat algun nadó o si havia dessoterrat el cadàver d'alguna criatura morta. El dubte de Barçolo Bacallar, no sol·licitat per cap explícita pregunta de l'inquisidor, suggereix com les creences relatives a activitats de bruixeria eren ben vives a nivell de cultura popular i comprova com en els tractats sobre el tema, dels quals deriven els qüestionaris emprats pels tribunals en els interrogatoris dels sospitosos de bruixeria, aquestes creences adquirien valor d'objectiva realitat, tal com eren confirmades per les confessions extorquides mitjançant la tortura. Per aquest motiu el *topos* clàssic de memòria horaciana de la utilització de cadàvers de nadons, per preparar sortilegis, devia, a l'època, rebre un nou vigor en el poble per la credibilitat que li reconeixia la Inquisició. Per això, Barçolo, en fer referència a aquesta pràctica, es mostra perfectament ajornat a les concepcions de la més docta demonologia del temps.

En la llarga seqüela de les declaracions contra Troisco, la que més afecta el lector dels actes del procés és la deposició del fill Joan que contribueix a perjudicar encara més la posició del pare. Va confessar d'haver-lo sentit afirmar moltes vegades de posseir un diable familiar que estava

en un arbre d'ullastre en la vinya d'Orta, i va recordar que un dia de primavera, feia cinc o sia anys, el pare l'havia portat amb ell a la vinya i després d'haver tret les pedres que tapaven el forat de la soca de l'ullastre s'havia adormit sota l'ombra de l'arbre. Aleshores, amb els seus mateixos ulls va veure sortir del forat "un homenet xiquet" que es va acostar al cap del pare. Ell es va esglaiar i intentava despertar el dorment tocant-li el genoll amb la punta del peu, però mentre el despertava i li preguntava: "Quina cosa és aquella que és eixida de aquell forat de l'arbre de l'ullastre?" l'homenet se'n retornà dins el seu amagatall (Ib. f. 21v).

Recordava, a més, que trobant-se un dia tots dos en la vila de Setzu a casa de Balloy Fada, quan s'ocupaven de carnisseria, ell, com que el pare trigava, va sortir a cercar-lo i el trobà tot sol rere la casa amb uns diners a la mà. Llavors li preguntà què feia que ja era hora d'anar-se'n. Li demanà també moneda, però el pare li va respondre que no li'n podia donar perquè havia de fer-ne part a altres, després li hauria donat el que volia. Ell li demanà repetidament a qui havia de fer-ne part i, finalment, el pare li revelà que havia de consignar-los al diable. Moltes vegades li havia contat també que de qualsevol guany en feia part al diable que tenia per familiar. I, certament, s'adreçava al diable quan, estant rere la casa de Balloy Fadda, l'havia sentit dir, mentre tenia els diners a la mà: "compare, per dos mesos jo vos dec dos ducats" (Ib. f. 22). Ell no va veure ningú, per això creia que en aquell moment el pare parlava amb el diable. Ignorava com s'havia actuat el comparatge amb el dimoni, sabia sols que el pare, com li havia contat diverses vegades, el cridava compare Jaume Zullano. Declarà que Troisco va prometre a Antoni Figus, oficial reial de Marmilla, quan es van fer compares, de donar-li una cosa que li hauria tret del mig tot rival, i la hi va consignar una nit, mitjançant Giliano Caria, tota embolicada i amb la recomanació de guardar-la bé i de no perdre-la. I també recordava "que essent mort una persona [...] en la vila de Gononò", Troisco havia demanat "a hu o dos servidors de casa" qui volgués anar a prendre "una punyada de terra de la sepultura" (Ib. f. 22v).

En l'interrogatori del 5 d'abril contà que el seu pare, una nit, feia cinc o sis anys, havia anat a l'església de Santa Elena, parròquia de Gonosnò, i havia pres de l'ossera un cap de mort que guardava a la cambra on dormia, dins un bancal a prop del llit. I una nit el va veure que desembolcava el crani i l'agafava amb una mà mentre amb l'altra aguantava una espelma, i va sentir que parlava amb la calavera demanant-li moltes coses i va oír que aquesta contestava amb veu profunda, però no recordava la resposta. Igualment va contar que el pare portava una corretja (Ib. f. 23), d'un dit ampla i tres pams de llarga, i deia que era de primer part. No sabia si era de criatura humana o

d'animal, ignorava per quin motiu la portava, recordava, però, que un dia el seu pare va queixar-se d'haver-la perduda. Joan declarà també que una vegada en Troisco havia demanat a Perdo Cau (Ib. f. 23) de buscar-li una llengua d'òliba i havia confiat a un seu hoste que cercava ossos de persona morta de mort violenta (Ib. f. 24).

En la seva detalladíssima deposició Joan no omet tampoc les pràctiques supersticioses, per això referí que el pare, sent molt pròxima la festivitat de Sant Joan, li havia manat de segar un grapat de forment, tenint les mans al darrere, i de controlar el matí següent si hi havia sobre algun animalet, i si el trobava havia d'introduir-lo en un foratet que havia de fer en el mànec de la falç; això l'hauria preservat de la fatiga ("te guardarà de mal y més avant no sentiràs treball") (Ib. f. 23v). Va depositar, així mateix, que el pare posseïa verguetes per cercar "escorjors" (tresors) i que era molt probable que a l'estable hi hagués amgatalls on podia haver posat l'ampolleta (Ib. f. 24). I, a més, va referir que també Luxia va veure una vegada "en la cambra hon dormia ab dit Troisco un homenet xiquet vermell [...] i cregué el depositant que era lo diable familiar del pare" (Ib. f. 22v). Si les precedents declaracions que ens presenten diables vestits de verd, a causa de la inesperada associació cromàtica tan llunyana dels nostre referents culturals, estranyen una mentalitat moderna, heus aquí que el color vermell del diable vist per la Luxia ens reconduïx a un imaginari més consuet i ortodox. De tota manera, el verd, color de la natura, va adquirir una significació demoníaca pel fet que els diables de la tradició cristiana van substituir les divinitats paganes lligades a la natura per vincles pregons⁴.

La concordança de les declaracions, que autoritza un previsible veredict del tribunal, no havia de deixar dubtes en els contemporanis, sobre el fet que Troisco fos un veritable bruixot. Nogensmenys, fóra més just parlar de concordança dels verbals, perquè és de llur organització que brolla la culpabilitat de Troisco. Aquests, de fet, no reflecteixen la realitat de totes les probables testimoniances, sinó només la d'algunes declaracions: les funcionals a l'èxit que es volia donar a l'enquesta inquisitorial. Les preguntes, adreçades a la verificació dels indicis i de les denúncies, recollits pel promotor fiscal, s'articulen i es conformen segons una trama precisa construïda a priori. Serà el mateix Troisco, quan retractarà les acusacions mogudes al virrei i a la virreina (material per instruir una indagació que excedeix els límits del present article), a desvelar-nos com el Tribunal se servia de falsos testimonis per planejar alguns seus processos.

El 24 de març, exhaurides les declaracions de la majoria dels testimonis, Troisco Casula, l'imputat principal, va ser portat davant de l'inquisidor general del regne de Sardenya i bisbe d'Ales Andreu Sanna,

que “piament i caritativament” el va amonestar per tal que espontàniament confessés els pecats i errors comesos contra el Senyor Déu i la santa fe catòlica, i li va prometre misericòrdia i venia, com era de costum de l'Ofici de la Santa Inquisició, si havia dit la veritat. Troisco Casula, demanant perdó i misericòrdia per allò que hauria confessat, començà a relatar episodis de la seva vida, el primer dels quals, com que havia passat molt de temps, no reeixia tampoc a datar. Tanmateix, recordava que una vegada, mentre es dirigia a Càller amb un carretell de vi, havia fet parada a Serramanna, hoste de mossèn Joan Deyana, en la casa del qual hi havia trobat un frare mercedari de Nostra Senyora de Bonaire, de qui, però, no recordava el nom. Després de sopar, mentre ell i el frare eren ja al llit que el Deyana els havia posat a disposició, aquest, abans de ficar-s'hi també ell, començà a parlar de “scusorjos” i va dir que si es fossin fet tots tres compares li hauria confiat un secret. De fet, després del jurament de comparatge, Deyana li confià “que li donaria un mal un esperit que tenia dins una ampolleta y un llibre”, amb l'ajut dels quals hauria trobat qualsevol tresor. Ell en va estar content i portà els dons a una seva vinya en la vila de Gonosnò on residia, no volent-los guardar a casa perquè tenia fills encara petits. Des d'allà els va treure el dia següent i els traslladà a una altra vinya que posseïa en el salt d'Orta, situat entre la vila de Figu i la vila de Gonosnò, i els va col·locar dins un forat de la soca d'un ullastre (Ib. f. 25). Ell, com que no podia fer servir el llibre no sabent llegir, comunicà “aquest secret” a un capellà, Joan Ojanu (Ib. f. 25) d'Ales que li contà “com mestre Anthoni Peria de la vila de Cepera” li havia dit que en una vinya d'aquella zona “hi havia un scusorjo” (Ib. f. 25v). Així, tots tres, més un quart home del qual no en recordava el nom, van acudir de nit a excavar en aquella vinya. Mossèn Ojanu llegia el llibre i feia uns signes a terra amb algunes verguetes, els altres excavaven, però no hi van trobar res. Després de mitjanit plegaren i cadascú retornà a casa. Ell reportà l'ampolleta i el llibre al mateix ullastre on quedaren per més de tres o quatre anys.

En l'audiència successiva (2 d'abril) Troisco Casula confessà altres detalls que confirmen les acusacions i que més minuciosament ens informen sobre el seu cas. Declarà que, feia quatre anys “poch més o manco”, ell i Antoni Figus, oficial de Marmilla, s'havien fet compares en l'església parroquial de la vila de Silli (Ib. f. 25v) jurant sobre el llibre de les hores del Figus. Més tard, havia volgut ajudar-lo en la relació amorosa que aquest tenia amb una dona que el declarant suposava casada, i li havia promès, per tant, de consignar-li, mitjançant una persona de confiança, un esperit dins una ampolla que l'hauria protegit i afavorit. De tota manera, recordava també d'haver-li dit que per tot el temps que hauria tingut l'esperit no s'hauria pogut confessar. Ell, de fet,

el cedia precisament per poder-se confessar (Ib. f. 26) i ésser absolt. No sabia què havia fet el Figs de l'ampolleta, ell no la recobrà mai més. A aquell esperit havia donat el nom de Jaume Zullano i el portava amb si totes les vegades que havia de conferir amb algun senyor o oficial o magistrat i sempre n'havia estat ajudat, mai no havia perdut una sentència, ni mai no havia estat empresonat.

Va admetre (en l'interrogatori del 6 d'abril) d'haver practicat l'endevinació de l'esdevenidor gràcies als ensenyaments de la seva mare, Aleni Troxu. Aquesta figura materna, que més que dels records de Troisco sembla sortir d'uns dels manuals de bruixeria del temps *ad usum* dels inquisidors, és citada sovint en el procés quasi a comprovar una tendència genètica o una tradició familiar ineludible en Troisco per les pràctiques màgiques. I un dia la mare li demanà de portar-li un cap de mort, "una punyada de terra" d'una fossa que es començava a excavar per a una sepultura i "una llengua de un aucell que a la sardesca se diu tintillonj"(una òliba). I un cop que ell reexí a buscar-li tots tres les coses, una nit, a mitjanit, la mare al llum d'una espelma, va prendre el crani, va posar-hi boca endins la llengua de l'ocell i damunt li va espargir la terra de la sepultura. Després demanà al crani qui era, però no obtingué cap resposta fins que no va fer la pregunta per la tercera vegada. Llavors el crani parlà afirmant d'ésser el diable i li demanà què volia saber. La seva mare li va preguntar si mossèn Jaume Sanna (probablement un parent de l'inquisidor Andreu) tornaria com a oficial a casa seva (Ib. f. 26v). El cap de mort va contestar que mossèn Jaume no mantindria l'encàrrec d'oficial. No recordava si li havia demanat altres coses, de tota manera la mare l'hi va confiar perquè el guardés (Ib. f. 27). I així, ell custodià el crani a casa seva dins un bancal, cobert amb un tros de tela blanca, i totes les vegades que volia conèixer algun secret, o si havia de fer o no fer alguna cosa, el treia de nit i, aguantant-lo amb una mà mentre amb l'altra sostenia una espelma encesa, l'interrogava. El declarant va fer això diverses vegades i sempre el crani li contestava "ab veu grossa fosca y no molt alta". Referí d'haver-lo donat a una dona de Sinis que tenia gran fama de metzinera i fetillera, de nom Joanica Meli, cosina i comare de Preydi Baltasar de la vila de Samugheo, amb qui ell havia tingut algun "parlament", i d'haver sabut que aquest cercava de procurar-se una corretja de pell de cabra que s'havia de treure de l'animal viu, i que Preydi Baltasar podia entrar en les cases d'altri sense que cap gos o persona pogués veure'l, a més reeixia amb els artificis que coneixia, a fer sortir les dones nues pel carrer, i no sols podia tenir relació amb qualsevol dona, fos casada o fadrina, sinó que podia també fer-la avortar.

Troisco va admetre d'haver posseït, també ell, una corretja que li

havia donat la mare a fi de preservar-lo d'eventuals molèsties amb la justícia, però no recordava si l'havia perduda o donada a una altra persona, ni si era d'animal o d'home (Ib. f. 27). La mare li havia ensenyat també (interrogatori del 24 del mateix mes d'abril) a jurar en fals utilitzant un ou. Calia amagar-se'l al pit i sobre aquest s'havia de posar la mà al moment del jurament (Ib. f. 28). Va fer servir aquest stratagemma per convèncer Johani Zaquedu de Samugheo, pare de Luxia, la dona que vivia com a mossa a casa seva, que ell no tenia cap relació carnal amb sa filla i per treure-li aquella sospita proposà que es fessin tots tres comparses i esdevinguessin germans de jurament i, tenint un ou al pit, els va fer jurar sobre un llibre, que en veritat era l'abecedari amb què els seus fills petits aprenien a llegir. Ell, seguint el consell de la seva mare, va tenir cura de jurar sobre l'ou. Després el donà a Salvada Murro, una seva comare de Gonosnò demanant-li de posar-lo sota una lloca per fer-lo covar. Però afirmava de no recordar què n'havia fet del pollet, un cop desclos l'ou. Se'n recordarà, tanmateix, dos dies després (26 d'abril) i declararà d'haver-lo cremat amb totes les plomes per preparar, així com li havia aconsellat la mare, una pólvora de donar a beure a la criada Luxia per fer-la avortar. Però ell no va donar la poció a la dona, la qual parí un fill mascle que encara era viu al temps del procés (Ib. f. 29).

També la deposició de Troisco Casula, com sovint passava en els processos inquisitorials per bruixeria, comportava l'involucrament d'altres persones, el nombre de les quals esdevenia sempre més gran com si l'imputat esperés que amb l'ampliació de les culpabilitats i responsabilitats es disminuïria la seva culpa. S'acreix així com una taca d'oli a llista de les persones que van tenir relacions amb esperits malvats. Declarà d'haver anat una vegada a Càller en companyia de Pauli Furoni d'Usellus per vendre cuiro per compte del mercader callerès Macia Malla; de tota manera, com que la ciutat era en festa no havia pogut proveir a la venda, aleshores havia decidit d'anar-se'n i de deixar allí el Furoni (Ib. f. 28). Quan va comunicar la seva decisió al Malla aquest li demanà el favor de lliurar una ampolleta a mossèn Joan Serri de la vila de Sinis, però ell contestà de no poder-la portar i de donar-la al Furoni perquè era persona fiada. Al llarg del camí Pauli Furoni involuntàriament va rompre l'ampolleta i es va perdre el que contenia, i segons allò que va referir al declarant hi havia dins un esperit malvat. Recordava, a més, que, potser tres anys abans, "venint per lo camí d'Es-glésies en companyia de mossèn Baltasar Francisco habitant ellavors d'Oristany", va parlar de scursorjos, i va dir de posseir un llibre i unes quantes verguetes bones per cercar-los, i com que no sabia llegir els oferia a Baltasar Francisco, que va acceptar. Va saber, després, que el fill de Baltasar Francisco amb el fill d'Antoni Joan Boy d'Oristany i un

capellà curat de Siamanna i de Siapixia van començar a cercar scu-sorjos en els salts de Siamanna. Ell ja no va obtenir darrere el llibre i les verguetes, que quedaren en possessió de Baltasar Francisco (Ib. f. 28v). Declarà també (26 d'abril) d'haver donat cada mes un ducat, com a tribut, a l'esperit Jaume Zullano per tot el temps que el va tenir amb ell, és a dir, fins que no el va cedir a Antoni Figus (Ib. f. 29).

A la confessió d'una culpa tan greu com el comerç amb esperits malvats i a l'admissió de donar-los tributs, fàcilment susceptible, gràcies als sistemes de què podia disposar el tribunal, de transformar-se en admissió d'actes d'adoració, s'acompanyaven, de vegades, declaracions que denunciaven pràctiques supersticioses d'innocua quotidianitat. Per això Troisco, com abans el fill Joan, conta també ell que en la vila de Semassi algú li havia dit, però ja no recordava el nom, que si no volia cansar-se "en lo segar del forment y que los ronyons no li facin mal" havia de segar-ne una "garpada" la nit de Sant Joan, no era segur "si ab les mans girades detràs o no", que havia de deixar al camp, per observar el matí següent si a sobre hi trobava algun animalet o insecte, que havia de capturar i introduir en un forat practicat prèviament en el mànec de la falç. Troisco explicà que no sent ni segador ni camperol no ho va fer, ni recordava al moment si ho havia dit a altres (Ib. f. 29, 29v). La cosa és de tan poca importància que l'inquisidor no va remarcar les diferències amb la declaració del fill Joan i sobretot ja no va tornar a fer altres preguntes sobre l'argument. El 19 de maig de 1540 a Gonosnò la casa de Troisco Casula va ésser inspeccionada per ordre de l'inquisidor general. Es va cercar sobretot en l'estable, en la casa dels formatges, en els canyissos, però no es va trobar res, ni l'ampolla ni probables metzines, "sinó pedres i pols" (Ib. f. 29v). El 19 de juny de 1540 Troisco Casula fou interrogat en la seu de la Inquisició de Càller. A la pregunta de si els seus pares tenien fama de bruixots, metziners i fetillers va contestar que sobre el seu pare no sabia res perquè aquest morí quan ell tenia cinc o sis anys, però era reputat molt bona persona; sobre la seva mare sabia que havia estat empresonada pel Sant Ofici i que tenia renom de metziner, sortilega i fetillera. Interrogat en quin lloc, vila o terra havia estat criat va contestar que havia nascut a Sarrabus, on per quatre o cinc anys va viure en l'hort de Joan Sanna, arquebisbe de Sàsser. Es traslladà després a la vila de Gonosnò on hi havia casa seva.

Li fou demanat si en els llocs on havia viscut o comercialitzat havia sentit parlar de bruixes i bruixots, metziners i metzineres que reeixien a obtenir favors amb l'ajut de diables i que suscitaven discòrdies també entre marit i muller, mataven nens i executaven malefics contra persones i animals, i feien perdre la llet a les mares per fer morir "criatures y besties xiquetes" (Ib. f. 30v). Aquestes preguntes, sobre els capteniments que

hom reputava típics de les bruixes, demostren com era ben viva la lliçó d'Institor i Sprenger en la pràctica inquisitorial del Sant Ofici del regne de Sardenya al llarg dels anys '40, quan encara la caça a les bruixes no havia tocat els nivells de violència que aconseguirà en els decennis successius i en el segle XVII, i confirmen que els fonaments teòrics més divulgats d'aquesta "caça" prenen suport, amb una continuïtat que no coneixia interrupció, sobretot en les proposicions dels dos autors del *Malleus Maleficarum*⁵. Va respondre que en els llocs i en les viles on havia estat havia sentit parlar i havia parlat de bruixots i de bruixes. Troisco va referir alguns noms de dones expertes a fer avortar, amb precisió tres, una de les quals va ser cremada com a bruixa feia temps, i als noms de les mestres de part i fetilleres va afegir els noms dels qui van demanar llurs serveis. Anomenà també un seu gendre que havia embarassat una criada que després havia fet avortar (Ib. f. 31). A seu mèrit recordava d'haver impedit una vegada que una fadrina prengués una poció per malparir ("medecines p[er] affollarse") (Ib. f. 31v).

Li fou demanat també si amb arts diabòlics havia provocat pedregada i tempesta per damnejar vinyes, possessions i bestiar i si havia sentit parlar de persones que invocaven dimonis o que els tenien amb ells dins ampolles o altres receptacles, i si aquests diables apareixien en figura humana. Troisco declarà de no haver suscitat mai tempesta o pedregada i de no conèixer persones que posseïen diables, tret d'un capellà curat de la vila de Nuraddau (Julià Puddu), que una vegada l'havia convidat anar a cercar scursorjos amb ell (Ib. f. 31v), i (com recordava en l'interrogatori del 22 de juny) el ja citat Joan Deyana (Ib. f. 32). Era probable que tingués algun esperit també el curat de Siamanna i Siapixia perquè anava a cercar escursorjos "ab un libre y verguetes y altres instruments" (Ib. f. 33).

De tota manera, afirmà que si bé parlava amb el seu diable per obtenir consells sobre alguns plets, mai no va veure'l en forma humana ni dins ni fora l'ampolla (Ib. f. 32). Però en el mateix interrogatori (22 de juny), i no es comprén si es tracta d'una resipiscència o d'una contradicció, admet d'haver parlat diverses vegades i en diferents llocs amb el diable familiar quan aquest era fora l'ampolla, i sempre aquell se li presentava en forma humana, com un home d'estatura petita i li semblava de recordar que anava vestit de verd. I també quan, obeïnt a allò que havia promès a mossèn Deyana, cada mes li donava un ducat, el diable li apareixia en forma humana. Però mai no li va fer donació de la seva ànima. Declarà, a més, d'haver-se confessat cada any però de no haver confessat mai tal pecat, l'ometia i confessava tots els altres, fins que no arribà un jubileu a Gonosnò. Ell ho aprofità i es confessà amb el predicador de les butlles, però aquest no va voler absoldre'l fins que no pro-

metés de deixar del tot el diable. Ell no ho va fer i no va ésser absolt. Quan arribà un altre jubileu, es confessà amb el nou predicador sobretot del pecat de posseir un esperit malvat. Com que també aquest predicador no el va absoldre, ell va dir al diable que ja no volia tenir relacions amb ell i que el confiaria a un amic. El diable va respondre que ho fes, que n'estava content. D'aquesta manera ell pogué ésser absolt. Després de la confessió envià l'ampolla, mitjançant Giliano Caria, a Antoni Figus (Ib. f. 33v). Va admetre (en l'interrogatori del 24 del mateix mes) que a casa seva, el dijous, des del vespre fins a mitjanit, dos diables feien gran esvalot sense que en sabés el motiu. Declarà que tenia familiaritat amb un sol dels dos diables: amb aquell que havia lliurat (Ib. f. 35).

Li fou preguntat també (interrogatori del 24 i del 28 del mateix mes) si havia adorat el diable considerant-lo com al seu déu i senyor. La resposta de Troisco és decidida: mai no va adorar ni reputar el diable com a déu i senyor, encara que havia cregut a les seves paraules, només adorava Jesucrist. Tanmateix, la comprovació del pecat d'apostasia i idolatria és un dels deures que l'inquisidor es va imposar i, per tant, va insistir per saber quines paraules va dir i quines cerimònies va observar quan soltava els diables, si els manava o pregava que entressin, si els prefixava algun terme en el qual havien de retornar en el lloc on estaven o si el retorn era a llur beneplàcit, i si quan ell els volia aquells acudien. Atès que afirmar un estat qualsevol de subjecció d'ambdues parts, és a dir, diables subjectes a Troisco o Troisco subjecte als diables, podia ser perillós, de fet, posseir diables sempre obeients a la voluntat de l'amo hauria significat llur ús per damnejar el proïsme, i declarar-se'n subaltern podia, d'altra banda, sobreentendre una condició d'idolatria. Per això, en Troisco prefereix presentar els diables no constrets a vincles o tancats en ampolles, sinó lliures de presentar-se al seu gust totes les vegades que volien. De fet, contà que després d'haver fet sortir Jaume de l'ampolla ja no l'havia clos fins al moment en què el lliurà a Antoni Figus (Ib. f. 35v). Quan en Jaume era lliure es presentava sovint al declarant en companyia d'un altre diable, Troisco li informava dels afers que havia de despatxar i dels llocs on havia d'anar i li demanava que l'acompanyés. I així Jaume i el seu company anaven amb ell.

Li fou demanat si els diables li deien que no hi havia ni Paradís ni Infern ni Purgatori i que un cop mort el cos moria també l'ànima, i si ell els havia cregut. Però Troisco va respondre que els diables mai no havien tractat arguments semblants. A més, li fou demanat si havia renegat el batisme i la santa fe catòlica, nostre Senyor Jesucrist, la gloriosa Verge Maria i els sants, blasfemant-los i escopint i trepitjant el

Crucifix, si no s'havia confessat, combregat, si no havia oït missa per honrar i complaure els diables familiars, i si havia fet això a petició d'aquells o de pròpia voluntat. Respongué que mai no havia renegat el batisme, ni la fe catòlica, ni havia blasfemat nostre Senyor Déu ni la Verge Maria, ni havia escopit o trepitjat el Crucifix, i que cada any es confessava, si bé ometent el pecat de la familiaritat amb el diable, perquè així havia promès a Joan Deyana quan aquell li va donar l'esperit; de tota manera no combregava (Ib. f. 36). Observava, però, el dejunis imposats per l'Església (interrogatori del 24 de juny): des de més de trenta anys, de fet, respectava el del dissabte i gairebé des de deu el de la quaresma. Mai no havia treballat el diumenge, ni en les festes manades, ni havia obeït ni servit el diable en cap cosa que fos desobediència a Déu i menyspreu de la santa fe catòlica (Ib. f. 36v).

Reconeixia, penedint-se, d'haver tingut confiança en les instruccions que li havia donat l'esperit i en les seves revelacions sobre les coses futures, i només per aquest motiu l'havia tingut amb ell: però mai no l'havia reputat o adorat com a seu déu i senyor, ni n'havia obtingut senyories "ni béns alguns de gran valua" perquè se sentís obligat a adorar-lo, si bé no l'hauria adorat ni si li hagués donat castells i senyories (Ib. f. 37). Les contradiccions retrobables en les declaracions de Troisco Casula semblen en alguns casos néixer del desig d'allunyar la terrible verificació de la tortura, condescendent a les implícites respostes contingudes en les preguntes de l'inquisidor. A propòsit del seu capteniment vers el diable Jaume, de qui se servia per a plets i questions que tenia amb particulars i per a altres coses d'escassa importància (Ib. f. 40), arribarà finalment a afirmar (4 de juliol) d'haver-lo tingut com a seu déu i senyor i d'haver cregut sempre en les seves obres i paraules i d'haver-li promès l'ànima condicionalment; és a dir, si fos mort en el període en què el posseïa [5 de juliol] (Ib. f. 41v). Però, malgrat això, intentà oposar unes distincions i va insistir de no haver-lo adorat mai com a Déu ni agenollant-se ni d'altra manera. Li fou fet notar que del moment que considerava el diable Jaume com a seu déu, havent-li cedit l'ànima condicionalment i lliurant-li un ducat cada mes, no era possible que no l'adorés com a seu déu. Va contestar que donava cada mes un ducat al diable Jaume, i això era veritat, i que quan l'hi donava tenia el barret a la mà i després el saludava inclinant el cap i agenollant-se sobre un genoll en acte de reverència, però no l'havia adorat mai de cap altra manera (Ib. f. 43).

Fou acusat també d'haver-se vanat de poder esdevenir a seu gran emperador. Troisco excusà com a fruit d'estultícia una declaració semblant que derivava de la predicció que la mare li havia fet de poder governar un dia sobre tota l'illa, i ell, de fet, un cop esdevingut alguatzir i

comissari general del regne de Sardenya, havia aconseguit d'alguna manera l'exercici d'un imperi (Ib. f. 39). En preguntar-li si era veritat que ell duia una hòstia consagrada, va respondre, amb una agudesa que els jutges probablement no van preveure i tampoc els lectors, que no hauria agradat al Senyor si ell hagués portat o dit tals coses, ni creia que existia algun capellà que gosés consagrar una hòstia i donar-la per tal que hom n'abusés (Ib. f. 40).

Certament aquest primer procés contra l'alguatzir Troisco Casula, enquadrat en la casuística dels procediments judicials del Sant Ofici, podria semblar un dels tants processos de bruixeria instruïts a Europa el 500, encara que suggestiu i ric d'informacions, adquireix, però, un valor particular si el considerem a la llum dels conflictes institucionals que en aquell temps a Sardenya veien arrengrats en fronts irreductiblement contraris l'inquisidor Andreu Sanna i el virrei Anton de Cardona, sigui per contrastos de jurisdicció sigui per conflictes d'interessos, i de vegades fins i tot per motius de caràcter personal, deguts a la voluntat del Sant Ofici de defensar els propis privilegis i consolidar el seu poder en l'illa⁶. Aquest procés és, de fet, l'antecedent imprescindible a la temptativa d'involucrar en una enquesta judiciària per pràctiques de bruixeria la mateixa virreina Maria de Recasens i colpir doncs el virrei. La conjura contra Cardona i la consort neix per la situació particular que es creà després de l'atorgament de l'encàrrec d'examinador de les rendes reials a Joan Anton Arquer de part del virrei el 1534⁷. Es cercava així de remeiar la mala gestió del "receptor de lo reservado" Alfonso Carrillo que es descobrí haver agafat a mans plenes en les caixes reials. El rigor que l'Arquer va posar en la seva tasca d'inspecció li va atreure les antipaties d'aquella part de la classe nobiliària que compartia amb Carrillo una llarga pràctica d'usurpació de rendes, capitanejada pels Aimerich i Zapata.

L'enquesta inquisitorial que veia involucrats en pràctiques de bruixeria el virrei i la virreina comptava amb el el suport d'una part de la noblesa i del patriciat callerès. Hi havia, a més, com a constant motiu d'antagonisme, els familiars del Sant Ofici, mal vistos del poder llec i font de conflictes de jurisdicció a causa dels privilegis del fòrum. En casos de delictes, per exemple, eren jutjats pel tribunal del Sant Ofici i no pas pels jutges reials. I, encara, el fet que en la tria dels familiars hom no s'atenia en l'illa a les normes que en reglamentaven el nomenament⁸, amb la predisposició de llistes pertinents d'enviar al Suprem Consell de la Inquisició, autoritzava la difusa desconfiança vers els familiars i justificava la definició que en el Parlament Cardona⁹ es donava d'ells com de persones escandaloses que molestaven els oficials del rei. I per venjar una ofensa que el virrei li havia ocasionat,

fent empresonar un familiar del Sant Ofici, seu cognat (Ib., [*Memorial de Troisco*], f. 47), l'inquisidor Andreu Sanna va fer detenir Troisco Casula alguatzir i comissari reial. Per sostreure'l a la competència del fòrum secular el va acusar d'heresia i va pensar de servir-se'n per colpir l'Arquer representant de ressalt de la facció virreial, odiat per gran part de la noblesa i al servei del qual havia treballat Casula.

Amb una palesa temptativa d'involucrar Cardona i micer Arquer, el 4 de juliol, fou demanat a Troisco si havia dit a algú que ell hauria fet de manera que en lloc d'ésser Anton de Cardona a treure's el barret davant de l'emperador, hauria estat l'emperador a treure-se'l primer davant de Cardona, saludant-lo i fent-li els honors. Va confessar d'haver-ho dit, però no recordava a qui, i més per estultícia i per broma que per poder-ho fer de veritat (Ib. f. 40). Li fou demanat també (4 de juliol) si mai ho havia preguntat als diables sobre don Anton de Cardona, sobre micer Arquer i en Sirvent (Ib. f. 41). Va contestar que algunes vegades els va demanar notícies sobre don Anton de Cardona i sobre Antoni Joan Arquer i aquells li van dir que els afers de Cardona anaven molt malament a la cort i que el veuria en grans fatigues i angoixes, i també els afers de micer Arquer anaven malament i no era segur que pogués tornar a Sardenya. S'informava perquè era "servidor molt affectat" de Cardona i molt amic d'Arquer (Ib. f. 41v). Declarà, a més, que en el temps en què era en amistat amb Lluís Bas (interrogatori del 26 de juliol), procurador fiscal de la cort reial de Sardenya ell li va confiar de posseir un diable dins una ampolla, que a seu grat feia allò que ell volia, que l'afavoria en els seus plets contra particulars i l'ajudava en les seves relacions amb "qualsevol senyor", i que hauria pogut afavorir a cort en Bas (Ib. f. 43). Com que aquest volia veure'l, quedaren que l'hi hauria mostrat, i passats 15 dies un diumenge al matí va anar a cal Bas (Ib. f. 43v). Mentre li deia d'haver portat allò de què li havia parlat, arribà Bernat Sirvent, bon amic de Lluís Bas, i a aquest Bas revelà allò que portava Troisco, perquè volia que el veiés també ell. Després d'haver jurat tots tres de mantenir la cosa secreta, van anar a l'estable i aquí ell va fer sortir de l'ampolleta Jaume, que es mostrà en forma humana "com un home xich i vestit de verd". Lluís Bas quan el va veure s'alterà i va caure a terra per la gran por dient de no voler res del diable. Sirvent, al contrari, com que era molt pobre, en demanà explícitament els favors. Aleshores, Jaume va prometre d'afavorir-lo en tot allò que ell desitjava, tret de tresors i diners, perquè no era seu ofici, ni podia fer-ho. Convidà, doncs, Sirvent a jurar per escrit sobre la seva ànima que cada matí l'hauria reverit amb el barret a la mà i de genollons, ell de part seva hauria fet per a ell tot allò que li havia demanat. Sirvent, a més, havia d'abstenir-se de revelar tals pactes en

confessió, si no no hauria pogut ajudar-lo. Sirvent acceptà i sota dictat de Jaume va escriure la pòlissa amb què prometia de reverir el diable que en canvi l'hauria ajudat amb els oficials i en qualsevol altra cosa (Ib. f. 44). Alguns anys després Troisco demanà a Sirvent com havien anat els ajuts i favors del diable Jaume i aquell va respondre que havien anat molt bé tant a Oristany com a Sàsser, que era molt prosperós i no tenia menester de ningú. I era notori que Sirvent havia estat molt afavorit pels oficials i senyors del Regne i posseïa molts ducats i menjava "ab veixella de argent" i volia fer casar la seva filla amb un jove que tenia un patrimoni de 4 mil ducats. L'imputat precisava que aquesta addició l'havia mantinguda secreta fins a aleshores per por de Sirvent, per ésser aquell tan afavorit per don Anton de Cardona i per la virreina, motiu pel qual temia que si Sirvent fos absolt i alliberat pogués venjar-se i fer-lo penjar (Ib. f. 44v).

Declarà també [27 de setembre] (Ib. f. 45v) que Sirvent intentà convèncer-lo a retractar, prometint-li que si sortia del càrrec l'hauria defensat amb l'ajut del lloctinent general i de tots els seus amics. Però ell va rebutjar-ho. De tota manera, segons les declaracions de Sirvent (28 de setembre) (Ib. f. 46), Troisco li havia demanat de perdonar-lo per haver testificat en fals contra ell i li sol·licitava consell sobre com podia retractar-se d'allò que havia declarat, perquè veia que la seva família i molts altres havien testificat contra ell, i no sabia com trobar la manera de desdir-se'n. Ell llavors li aconsellà de remetre's a la misericòrdia del tribunal. Troisco li havia dit també d'haver testimoniat en fals per por d'ésser posat als torments si s'hagués retractat de les seves acusacions durant la confrontació. Tanmateix, malgrat els temors de Troisco els dos van ser posats a confront, i a Troisco no quedà més que afirmar que tot allò que havia testificat contra Sirvent era veritable mentre allò que havia dit i negat Sirvent era fals (Ib. f. 46v).

Per Troisco, així com per la majoria dels inquirits pel Sant Ofici, era preferible confirmar tot el que s'havia depositat precedentment en lloc de contradir-se o rectificar perquè això hauria empès el tribunal a esbrinar la veritat amb un mètode que es reputava infal·libre: el torment. I de segur que la por de la tortura ha tingut un pes determinant en aquest procés i que explica les declaracions de Troisco contra si mateix. De tota manera, quan Troisco, creient d'obtenir justícia, després que la Suprema intentarà fer llum en aquell afer tan embolicat que és el procés contra la virreina, voldrà dir la seva veritat, les declaracions seran diferents. I afirmarà amb força en el seu memorial del 1543 que el seu procés "fouc fet (...) per invidia y falsament contra Déu y veritat" perquè ell per manament del Virrei havia fet empresonar en la vila d'Ollastra de Tortolí, per instruir un procés, el cognat de l'inquisidor

Sanna. Des d'aquell moment, explicava Troisco, l'inquisidor començà a buscar falsos testimonis contra ell (Ib., [*Memorial de Troisco*], f. 47v).

Així, doncs totes les acusacions des de la primera a l'última van ser fruit de la invenció? És possible que el tribunal hagués bastit aquestes acusacions des del no-res? I els testimonis eren tots subornats per la voluntat de la Inquisició que els va fer aprendre de memòria un guió completament inventat? Certament no és possible excloure la ipòtesi que el tribunal hagués bastit un castell de mentides sobre uns grans de veritat. És creïble que Troisco per explicar la seva bona sort, el fet d'ésser alguatzir i comissari general, es vanés de posseir diables familiars que l'ajudaven i l'havien ajudat al llarg de la seva vida, i és possible, per la difosa superstició del temps, que estigués disposat a qualsevol cosa, també fer pacte amb el diable per tal d'ésser més ric, i que sobre aquestes coses conegudes pels familiars i amics hagués actuat el tribunal transformant-les en oberta bruixeria, utilitzant d'una manera perversa els sentits de culpa de l'acusat i el terror del turment per aconseguir de colpir un fidel del virrei, però sembla més probable que fossin sobretot les amenaces, la por de la tortura i del càrrec, la dependència psicològica que es crea entre el turmentador i la víctima a demostrar-se més forts que la veritat o la mateixa pietat filial.

L'u d'octubre de 1540, l'inquisidor Andreu Sanna decidí d'atorgar un advocat i un promotor a Troisco Casula per assegurar-li la defensa, però Troisco els va rebutjar afirmant (2 d'octubre) de no voler ni advocat ni promotor ni de voler defensar les culpes comeses, sinó de remetre's a la misericòrdia del tribunal, desitjant de viure i morir segons la santa fe catòlica, "content de star a tota correctió y obediència del Sanct Offici y de la Sancta mare Església" (Ib. f. 47). De tota manera li va ser designat com a advocat Antiocu Porcell, doctor en dret i vicari reial de la ciutat de Càller, i, com a promotor Antoni Pintor, causídic de Càller. El 3 d'octubre els dos van jurar d'assumir el patrocini i la defensa de Troisco Casula en el procés "pro criminibus heresie et apostasie" (Ib. f. 47v). El 3 de novembre Troisco fou dut a la sala del torment per verificar no el que havia declarat sobre Sirvent sinó el que podia saber sobre Arquer i que fins ara havia amagat. Un cop lligat, Troisco demanà que li desfessin les cordes perquè entenia dir la veritat. Va confessar que un dia o dos després que havia estat estipulat el pacte entre Sirvent i el diable micer Antoni Joan Arquer, seu bon amic, el cridà. El va trobar al llit indisposat a causa "de una cama mala" i fou per aquest pregat d'ésser informat sobre allò que ell havia fet a favor de Sirvent i del pacte que havia estipulat i va voler saber si de debò aquell pacte podia tenir uns efectes, i el pregà de fer-li veure aquell diable, perquè desitjava ésser-ne afavorit. El dia després ell l'hi va portar i

Arquer va dir al diable d'alegrar-se força de la seva vinguda i d'haver sabut dels favors fets a Bernat Sirvent i el pregava que volgués fer el mateix amb ell afavorint-lo en tot allò de què tenia menester. Jaume va contestar d'estar molt content d'ajudar-lo i d'estipular un pacte semblant al de Sirvent (Ib. fs. 53v/54).

El 4 de novembre Troisco fou conduit a la presència de l'Inquisidor en la sala de les audiències i li fou demanat sobre els evangelis si totes les coses testificades eren veritables i si en elles perseverava. Contestà que la confessió feta el dia abans era vertadera, en ella perseverava i la ratificava des de la primera fins a l'última darrera ratlla (Ib. f. 55). El 5 de novembre li demanaren de nou si les coses declarades els dies 3 i 4 eren veritables o no i si en elles perseverava. Troisco encara una vegada més les confirmà amb jurament (Ib. f. 55v). El promotor Joan Sanna, tenint en compte els actes del procés, la confessió de l'imputat, les deposicions dels declarants (Ib. f. 56), suplicà a l'inquisidor que crims tan nefastos i horribles no quedessin impunits, declarà, per tant, l'imputat simulat, malvat, fals cristià, heretge i escandalós difusor de llavors demoníques entre les ovelles sardes del Crist. La seva sentència va ser d'excomunió major i demanà que com a heretge fos condemnat a la confiscació dels béns i que fos confiat al braç secular i a les altres penes previstes pel dret (Ib. f. 56v). El 23 i el 24 de novembre, per ordre de l'inquisidor Andreu Sanna, fou reunida una comissió de 18 persones per examinar el procés contra Troisco i altres tres persones reputades com a còmplices (Antoni Figus, Macia Malla i la seva mare Antonia Corregera, tots detinguts en el càrrec del Sant Ofici per crims d'heretgia i apostasia) (Ib. f. 57). El 28 de novembre aquest conclave secret sentencià sobre les culpes per les quals havien de ser punits els imputats. Troisco va ser jutjat per 17 membres del conclave heretge de manifesta heretgia, apòstata, expert en sortilegi i arts diabhòlics.

De les testimoniances i proves recollides pel promotor fiscal, Troisco i els altres imputats van resultar haver-se fets espontàniament "per ambicions i interessos mundanals" servents i subjectes dels diables i d'haver-los adorats com a llurs déus i senyors (Ib. f. 59v). I de debò escassa devia ser l'esperança de l'imputats de sortir-ne bé, quan, com apareix clarament dels merits del procés, es feia tan llarga la sèrie de les acusacions i es donava per cert que per molt de temps van cometre crims d'heretgia, apostasia i sortilegis amb invocació, adoració, suggestió, complaença, mitjà i ajut dels esperits malignes seus familiars (Ib. f. 60). Però, considerat que després d'haver fet llurs confessions moltes vegades van demanar vènia i misericòrdia a nostre Senyor Jesucrist i a l'Ofici de la Santa Inquisició amb gemecs, sospirs i efusió de llagrimes (sobretot Troisco Casula), i vist que la santa mare Església és pietosa i

no tanca la porta a qui ve a ella i es reconduex al bé amb cor contrit i sincer i no vol la mort dels pecadors sinó que es converteixin i visquin, per poder-los recollir com a cristians, l'inquisidor Andreu Sanna demanà que abjuresin, detestessin, renunciessin a tota mena d'heretgia que haguessin tingut veritablement o presuntivament i a altra qualsevol opinió errònia contra la fe catòlica (Ib. f. 64v). S'arribà així a l'abjuració. Troisco jurà de creure de cor i confessar la fe catòlica i conseqüentment va haver d'abjurar, revocar, detestar, renunciar i allunyar de si qualsevol espècie d'heretgia i apostasia i dubtes que fossin contraris als articles de la fe catòlica i als sagraments de l'Església (Ib. f. 65). L'inquisidor va absoldre Troisco Casula (i també Malla, Figus, Corregera) de les culpes confessades, d'excomunió major i de qualsevol censura en què fos incorregut, per tal que es reconduís i retornés a la comunitat i unió amb la santa mare església amb cor sincer i pur i fes les penitències que li haurien infligit (15 de desembre de 1540) (Ib. f. 65v). Segueix la sentència. Troisco fou declarat ésser veritablement heretge i apòstata en la santa fe catòlica (Ib. f. 66), per això va ser condemnat al càrrec perpetu (i així també Malla) tenint sempre "pà de dolor y aigua d'angústia" com a penitència pels seus pecats (Ib. f. 66v). L'inquisidor es reservava la possibilitat de mitigar, agreujar, commutar o llevar la seva sentència o penitència del tot o en part quan i quantes vegades per ell seria vist ser factible. Tots els béns de l'imputat a més van ser confiscats.

Mentre que per als altres dos imputats la penitència es reduïa a estar-se'n per tres diumenges a costat de la porta de l'església del seu país "sens cintura, sens sabates y sens berret al cap ab un ciri verd encés en la mà" per tot el temps de la missa major (Ib. f. 66v), a Troisco, personatge principal d'aquest procés, en pràctica, es reservava només la sola vida. Era prompte d'aquesta manera a esdevenir un element indispensable i un dòcil instrument de fer servir per bastir un altre i ben més gran procés: el procés contra la virreina, en què, gairebé en un deliri de potència, l'inquisidor intentà afirmar la supremacia del Sant Ofici sobre la institució virregnal.

Guido Sari

NOTES

¹ B. P. LEVACK, *La caccia alle streghe in Europa agli inizi dell'età moderna*, Bari 1990, ps. 81 i 85.

² S. ARQUER, *Sardiniae Brevis Historia et Descriptio Tabula Chorographica Insulae ac Metropolis Illustrata*, Augustae Taurinorum 1788, p. 11.

³ Vegeu B. BENASSAR, *Il modello sessuale: l'inquisizione d'Aragona e i peccati abominevoli*, in AA.VV., *Storia dell'Inquisizione spagnola dal XV al XIX secolo*, Milano 1980, p. 297, i també R. CANOSA, *Storia dell'Inquisizione in Italia*, Roma, p. 281.

⁴ Sobre aquest tema és imprescindible la lectura de Tertulliano, *Apologetico* a cura de A. Resta Barrile, Bologna 1980, p. 100 i segg. (capp. XXIII, XXIV, XXVII, XXXVII), de M. Minucius Felix, *Octavius*, Torino 1950, cap. 27 p. 38 i segg., i de Sant Agostí: Sant'Agostino, *La Città di Dio*, Roma 1990, 2, 29, 2, p. 159.

⁵ La influència del *Malleus Maleficarum* (1486-87) fou per cert de fonamental importància al llarg de molts segles, per això no es creu que la disminució de la intensitat de la caça a les bruixes en la primera meitat del '500 hagués estat condicionada en certa mesura per la interrupció de la publicació de tractats i manuals de bruixeria com afirma B. P. LEVACK, *La caccia alle streghe in Europa agli inizi dell'età moderna*, cit., p. 210. El *Malleus Maleficarum*, de fet, encara que ja no fos reeditat entre el 1521 i el 1576 tenia, tanmateix, tanta popularitat que constituïa la guia per a molts interrogatoris en els processos de bruixeria i contribuirà a divulgar l'estereotip de la bruixa. Per conèixer les activitats que van ser atribuïdes a les bruixes vegeu H. Institor (Krämer)/J. SPRENGER, *Il martello delle streghe. La sessualità femminile nel transfert degli inquisitori*, introduzione di A. Verdiglione, Venezia 1977, passim, i de particular manera ps. 248, 255, 259.

⁶ Vegeu B. ANATRA, *La Sardegna dall'unificazione aragonesa ai Savoia*, Torino 1987, p. 261 i segs.

⁷ B. ANATRA, *La Sardegna dall'unificazione aragonesa ai Savoia* cit., p. 262.

⁸ G. SORGIA, *L'Inquisizione in Sardegna*, Cagliari 1991, p. 12.

⁹ B. ANATRA, *La Sardegna dall'unificazione aragonesa ai Savoia*, cit., p. 264.

APÈNDIX

ARCHIVO HISTORICO NACIONAL DE MADRID (AHNM), *Inquisición*, leg. 1628 n. 9, fs. 25-25v. Prima monició facta Troisco Casula

A xxiiij del mes de març, MDxxxx

Per manament del Rv.mo Señor Inquisidor és estat manat treure dels càrcers a Troiscu Casula de Gononò y essent dit Troiscu Casula devant de sa S.a Rv.ma per sa Señoria és estat amonestat pie y caritativamentque vulla confes-

sar y dir spontaneament sos peccats y errors que ha comès contra a nostre Señor Déu i nostra Santa fe catholica y atorgant la veritat sa S.a Rv.ma li prometre [a] aquell admisericordia y advenia com per lo officij de la Sancta Inquisició bé és acostumat y lo dit Troisco respongué a sa S.R.: Señor yo li demane perdó y misericordia supplicant a sa S. R. del que yo confessaré que me vulla admetre ad venia y lo que ell se recorda per al present és que ha molts anys que ell deposant no's recorda de quant ha que anà en la vila de Serramanna en casa de mossèn Johan Deyana prevere quondam ab un carratell de vi que ell deposant aportava per a Càller y reposà una nit en casa de dit mossèn Johan Deyana portant dit vi i trobà allí un frare del abit de la Merce que és de Nostra Dona de Bonaire y lo nom del qual ell deposant no's recorda y ell deposant après que hagueren sopat los tres ço és ell deposant y dit mossèn Johan Deyana y lo dit frare, lo dit mossèn Johan Deyana feu que ell deposant se posàs en lo seu llit y dormien tot los tres aquella nit y estant axí en lo llit ell deposant y dit frare y lo mossèn Johan Deyana que se despullava vengueren a parlar de scursorjos y lo dit Deyana dix a ell deposant que li fiaria un secret y que se fecen a compares y estant en aquestes rahons lo mossèn Johan Deyana prengué un libre y se feren a compares los dos ço és ell deposant e lo mossèn Johan Deyana y lo dit frare faent jurament sobre dit libre, après lo dit Deyana dix a ell deposant que li daria un mal sperit que tenia dins una ampolleta y un libre ab lo qual mal mal sperit y libre trobaria qualsevol scursorjo y ell deposant ne fonch content y altre dia de matí ell deposant sen anà en Càller ab lo dit carratell de vi, lo qual portà a mossèn Michel Ambert y a la tornada que feya de Càller torna ell deposant lo camí de Serramanna en casa de dit mossèn Johan Deyana, lo qual dit mossèn Johan li donà una ampolleta dins la qual hi havia un mal sperit y un libre per cercar scursorjos, la qual ampolleta y libre ell deposant lo a porta en vers de la vila de Gononò hon ell deposant té casa y ans d'arribar en sa casa passant per una vinya que ell deposant tenia un pirasta dexta allí la dita ampolleta y lo libre y no u vulgué portar en sa casa a causa dels fills que tenia xichs y altre dia ell deposant prengué dita ampolleta y dit libre de dita vinya de pirastre y a portà dita ampolleta y libre en la vinya que ell deposant té en salt de Orta que és entre la vila de Figu y la vila de Gononò y posa ell deposant dita ampolleta y dit libre en un arbre d'ullastre que és dins dita vinya a prop lo camí real dins un furat que y ha en lo fondo de dit arbre de ullastre y per quant ell deposant no sab legir comunica aquest secret de aquest libre y del mal sperit que era dins dita ampolleta a mossèn Johan Ojanu prevere que en aquell temps temps stava y habitava [f. 25] la seu de Ales per domer y comunicar de aquest negoci los dos ell deposant y dit mossèn Johan Ojanu, lo dit mossèn dix a ell deposant com mestre Anthoni Peria de la vila de Cepera li havia dit com en una vinya que és en salt de Cepera la qual era del pare de hun que es deya Constantino hi havia un scosorjo y de facto ell deposant y lo dit mossèn Johan Ojanu y lo dit mossèn Antoni Peria y un altre que al present no's recor-

da perquè ha molt de temps anaren una nit en dita vinya y lo dit mossèn Ojanu legia lo libre y feya los senyals en terra ab certas verguetas que aportava lo dit mossèn Ojanu y no sab ell depositant de que eran ditas verguetas y fet que hagué lo dit mossèn Ojanu los senyals en terra dit mestre Antoni Peria y ell depositant ab l'altre cavaren y per molt que haguessen cavat aquella nit no pogueran trobar res de dit scursorju en lo qual loch així cavant estigueren fins prop de mitjanit y per no haver trobat cosa alguna dexaren star lo cavar y cadahu se anà en sa casa y ell depositant prengué la dita ampolleta y lo dit libre y lo tornà en la sua vinya en lo mateix arbre de ullastre a hon és estat dita ampolleta y libre més de tres o quatre anys y per ésser hora tarda se proroga per altra hora y axí fonch manat per S. R. fos tornat en los càrcers.

fuit sibi lectum rogatumque

Presentibus pro testibus lo rev. nt vicari mossèn Johan Desy y mossèn Johan Sonca domer de la seu de Ales y de mi Leonart Concas canonge de Ales notarius applicatus y substituit de mossèn Anthoni Michel Oriol notarius y scrivà del secret de la Sancta Inquisició quibus fuit injunctum detenendo secreto [25v].

[S'ha triat aquest document, entre els centenars de fulls que componen el procés contra Troisco Casula, perquè és el on per primera vegada trohem la verbalització de l'interrogatori de l'imputat.]